

УДК 37.032 – 057.87

ГАЛИНА КРИВОШЕЄВА

Донецький національний університет

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОГО ДОВГОЛІТТЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ АНТОНА СЕМЕНОВИЧА МАКАРЕНКА

У статті розглядається проблема професійного довголіття майбутніх педагогів у контексті педагогічної спадщини Антона Семеновича Макаренка. Підкреслюється, що А. С. Макаренко розглядав окремі аспекти проблеми професійного довголіття педагога: педагогічну майстерність, складовою якої є педагогічна техніка, вдосконалення організації праці педагога, надавав великого значення здоровому способу життя, гігієнічним заходам, профілактиці шкідливих звичок. Вказується, що педагогічна спадщина Антона Семеновича є невичерпним джерелом ідей для вирішення проблеми професійного довголіття майбутніх педагогів.

Ключові слова: професійне довголіття, майбутні педагоги, педагогічна майстерність, педагогічна техніка, здоров'я.

Постановка проблеми. Демократизація і гуманізація системи освіти ставить нові вимоги до професійно-педагогічної діяльності майбутніх педагогів. Тривалий час у вищій школі переважав академічний підхід, згідно з яким увага акцентувалась на засвоєнні теоретичних знань, оволодінні вміннями та навичками без їх поєднання із розвитком особистості, її внутрішніх сутнісних сил. Проте такий підхід себе не виправдав. Суттєве поліпшення якості підготовки пов'язується з переорієнтацією когнітивної сфери навчання на особистісно орієнтовану, із перетворенням студента з пасивного спостерігача на суб'єкта особистісного професійного становлення, проектувальника власної педагогічної діяльності пролонгованого характеру, професійного довголіття.

Аналіз актуальних досліджень. Велике значення для розв'язання багатьох проблем сучасної педагогічної науки, і зокрема, проблеми професійного становлення майбутнього педагога, має науково-теоретична спадщина Антона Семеновича Макаренка, який вважається одним із найвидатніших педагогів ХХ століття. Аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє констатувати, що проблема вивчення педагогічної спадщини А.С. Макаренка досить повно висвітлюється у працях таких сучасних науковців-макаренкознавців, як В.І. Беляєв, Л.Ю. Гордін, Л.І. Гриценко, І.Г. Козлова, Т.Ф. Корабльова, С.С. Невська, М.П. Стурова, К.Ю. Юдіна, М.Д. Ярмаченко та ін.

На сьогодні проблема підготовки майбутнього педагога, орієнтованого на професійно-педагогічну діяльність пролонгованого характеру, стоїть дуже гостро. Сучасна система освіти потребує вирішення першочергових завдань, нерозривно пов'язаних з кадровим забезпеченням, підготовкою майбутніх педагогів, націлених на довге, творчо насичене, плідне професійне життя, інноваційну діяльність, на творчу самореалізацію, самовдосконалення своїх професійних і особистісних якостей вже під час навчання у вузі.

Розглядаючи проблему професійного довголіття майбутнього педагога в умовах безперервної освіти, досліджуючи складові цього багатогранного поняття, звертаємося до науково-педагогічної творчості А.С. Макаренка, який багато уваги приділяв дослідженню професійно-педагогічної майстерності вчителя. Вивчення науково-теоретичних положень, напрацювань, творів Антона Семеновича через призму дослідження проблеми професійного довголіття майбутнього педагога є вкрай цінним і своєчасним.

Проблема професійного довголіття майбутніх педагогів, творчого розвитку особистості, педагогічних засобів розвитку творчих здібностей учнівської молоді, їхньої творчої самореалізації впродовж життя знаходить своє відбиття у працях таких науковців, як В.Алфімов, В.Андреев, Т. Барішнікова, Л.Бондарев, Н.Борисова, В.Горашук, Л.Дроздикова, В.Кисельова, Л.Левченко, Л.Попов, В.Рибалка, С.Сисоєва, М.Ситнікова, Г.Шевченко та ін. Проте дана проблема в контексті педагогічної спадщини Антона Семеновича Макаренка не вивчалася.

Метою статті є висвітлення проблеми формування основ професійного довголіття майбутніх педагогів в контексті педагогічної спадщини А.С. Макаренка; обґрунтування значення його науково-педагогічних ідей для даного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Ситуація, в якій опинилося молоде покоління України на початку третього тисячоліття, надзвичайно тривожна. Несприятливі економічні процеси, невпевненість у завтрашньому дні, нестабільне життя дорослих, відсутність забезпечення місцем роботи студентів після закінчення вузу призводять до зниження якості життя, його тривалості, погіршення здоров'я молоді. У таких умовах, вельми правомірна, на наш погляд, найбільш повна реалізація гуманістичної парадигми освіти, її спрямованість на підготовку майбутніх фахівців, здатних до активної творчої професійної діяльності пролонгованого характеру, орієнтованих на самовдосконалення і саморозвиток впродовж усього трудового шляху. Особливої актуальності ця проблема набуває серед студентів – майбутніх педагогів. Так, сучасні науковці стверджують, що соціокультурні і професійні стресогенні чинники призводять до виникнення психосоматичної патології у 70-90% педагогів, а із збільшенням педагогічного стажу іде нарощування психопатологічних станів невротичного або психопатичного характеру. Якщо взяти до уваги, що тільки приблизно 10% студентів не мають захворювань, за даними медиків, то стає зрозуміло, що ця проблема потребує негайного вирішення.

Звернувшись до спадщини видатного педагога минулого століття, розуміємо, що він глибоко розглядав деякі питання, які стосуються проблеми професійного довголіття педагогів. Професійне довголіття майбутнього педагога можна розуміти як комплекс властивостей особистості, необхідних для досягнення високого рівня професійної діяльності і підтримання його впродовж усього трудового шляху. Як зазначає академік І.А. Зязюн, діяльність педагога-майстра характеризується педагогічною доцільністю за спрямованістю, індивідуально-творчим характером, за змістом і оптимальністю за вибором засобів. У педагогічній діяльності розвивається і реалізується майстерність учителя, яку структурно визначають такі складові: педагогічна спрямованість особистості, професійне знання, здібності до педагогічної діяльності, педагогічна техніка [1, с.31]. Професійно-педагогічна майстерність пов'язується з високим рівнем вихованості вчителя, його авторитетністю і моральними якостями, наявністю чіткої спрямованості, особистого «кредо», глибоких професійних знань і умінь, а також із сильним характером, активністю, принциповістю, моральним ставленням до дітей у поєднанні вимогливості з повагою до них.

У педагогічній спадщині А.С. Макаренка проблема педагогічної майстерності вчителя займає чільне місце. Він вважав, що в основі педагогічної майстерності лежить глибоке знання своєї справи, свідоме і пристрасне ставлення до неї у поєднанні з педагогічною технікою. Особливе значення в структурі педагогічної майстерності Антон Семенович надавав педагогічній техніці, розуміючи під цим набір спеціальних знань, умінь і навичок практичного володіння прийомами педагогічних впливів як у вузькому розумінні (зовнішні прояви), так і в широкому – оволодіння різноманітним «інструментарієм» науково-організованої системи впливів. Розкриваючи зміст педагогічної техніки, педагог-новатор охарактеризував її елементи – володіння вчителя-вихователя словом, інтонаціями (15-20 відтінків «[ди сюди]»), мімікою, рухами, настроєм, усім організмом. Він закликав вчитися цьому мистецтву – мистецтву володіти собою, ще у вищому навчальному закладі і вдосконалювати його впродовж усієї педагогічної діяльності.

Досконале володіння педагогічною технікою дозволяє не витратити зайвих сил, енергії, сприяє підтримці нервово-психічної рівноваги, профілактиці втоми і перевтоми, дозволяє попередити розвиток захворювань, що розповсюджені серед педагогів, підвищити їхню працездатність впродовж усієї професійно-педагогічної діяльності. Саме тому професійне довголіття майбутнього педагога, багато в чому обумовлюється його рівнем майстерності володіти собою.

А.С. Макаренко вважав, що така майстерність не є якимось мистецтвом, що потребує таланту, а це спеціальність, якій потрібно навчати. Він розглядав її як синтез наукових знань, методичного мистецтва і особистих якостей і здібностей педагога, котрий досконало володіє педагогічною технікою та передовим педагогічним досвідом. Вирішальним чинником у формуванні педагогічної майстерності, на його думку, є навчання, а не талановитість, хист. Проте Антон Семенович не вважав свою думку єдиною правильною. А.С. Макаренко пише:

«...Переконався ось у чому: якщо навіть деякі мої положення помилкові, а це, зрозуміло, можливо, все ж вони можуть принести користь в порядку постановки нових питань і в порядку збудження педагогічної думки» [3, с. 267].

Видатний педагог засмучувався з приводу того, що в сучасних йому педагогічних вузах і не знають, що таке педагогічна майстерність, «цією майстерністю там і не пахне», і був переконаний, що в майбутньому в педагогічних навчальних закладах будуть викладатися основи педагогічної техніки, майстерності у спеціальному курсі. Він пропонував переглянути програми підготовки вчителів як до викладання, так і до виховної роботи та наголошував на необхідності широкої освіти вчителя незалежно від профілю, відповідно до «духу часу», а також підкреслював важливість отримання майбутніми вчителями не тільки спеціальної освіти, а й спеціального виховання – бути організованими, підтягнутими, увічливими, культурними. На думку А.С.Макаренка, досягнути позитивних результатів моральної поведінки можна, якщо запроцює «...серйозна система вимог до людини, і тільки це зможе привести до того, що у нас буде розвиватися, в першу чергу, вимога до себе. Це найважча річ – вимога до себе» [3, с. 330].

Для дослідження проблеми професійного довголіття, і зокрема питань, що стосуються здоров'я педагогів і їх вихованців, система Антона Семеновича має велике значення. Здоров'я педагогів є одним із чинників їх професійного довголіття, проте, цьому питанню не приділяється належної уваги на рівні державних структур; педагоги, у свою чергу, і самі ігнорують правила здорової життєдіяльності. Це пояснюється тим, що ще під час навчання у вузі у майбутніх педагогів не формуються ціннісно-сміслові установки на збереження здоров'я у якості невід'ємної частини загальнокультурного розвитку і основи професійного довголіття.

Турбота про здоров'я підростаючого покоління – один з яскравих виявів гуманістичної спрямованості педагогічної системи А.С.Макаренка. Однак питання гігієнічного виховання і валеологічної освіти у його системі висвітлені на сьогодні не досить повно. Серед загальних тем про виховні завдання, принципи виховного процесу тощо знаходимо важливі міркування з проблем збереження й зміцнення здоров'я, фізичне виховання, оздоровлення учнів у період літніх канікул.

А.С.Макаренко багато працював. При кожній нагоді він виступав ініціатором медично-педагогічного спрямування у виховному процесі. Зі сторінок книг, у педагогічному колективі, з трибун конференцій педагогів, у численних статтях у газетах і журналах, у приватних листах до колег Макаренко обстоював на пріоритетних засадах гігієнічне виховання підростаючого покоління – запоруку здоров'я молоді.

Педагог приділяв багато уваги антиалкогольній та антинікотинівій пропаганді; статево-вихованню; профілактиці порушень опорно-рухового апарату; загартовуванню організму; руховій активності; чергуванні розумової й фізичної праці, що насправді є одним із засобів профілактики стомлюваності, зниження працездатності. Як бачимо, ці проблеми й зараз є вкрай актуальними й становлять основу здорового способу життя і учнів, і педагогів, а їхнє вирішення сприяє збереженню соматичного і психічного здоров'я.

Макаренко закликав сполучати педагогічний процес із гігієнічним вихованням молоді, займаючись профілактикою викривлень хребта, сутулості, формуючи правильну поставу.

Крім профілактики травматизму, порушень постави, гігієни житла, він приділяв багато уваги боротьбі із шкідливими звичками.

Педагогічний досвід А.С.Макаренка не дає конкретних рецептів, рекомендацій щодо усунення й профілактики цих явищ. «Ще раз доводиться відзначити, що шляхи боротьби з подібними пережитками в побуті, в спілкуванні часто залишаються неясними. Ми не знаємо, що застосовувати в тому чи іншому випадку: рішуче придушення, протест, делікатне переконання чи мовчазну гру ігнорування в надії на наступаюче природне відмирання пережитку, тим більше можливо, чим більше впливає на „бацилоносія“ все наше життя» [3, с. 282]. Бацилоносіями А.С.Макаренко називав людей, які мають шкідливі звички. «Наше завдання не тільки виховувати в собі правильне розумне ставлення до питань поведінки, але ще й виховувати правильні звички, тобто такі звички, коли б ми поводитись правильно зовсім не тому, що сіли й подумали, а тому, що інакше ми не можемо, тому, що ми так звикли. І виховання цих звичок – значно важча справа, ніж виховання свідомості» [3, с. 328]. Виховати

вимогливе ставлення до себе, до свого здоров'я, сформувавши потребу в здоровому способі життя є одним з головних завдань сучасного суспільства.

На літературно-художньому вечорі у Харківському педінституті (9 березня 1939р.) А.С.Макаренко виклав свої педагогічні погляди і на проблеми статевого виховання. «Головні драми виникають від почуття безвідповідальності» [3, с. 357]. Він був проти ранніх дошлюбних статеви́х зв'язків, проти ранніх шлюбів. «Відверті розмови... з молоддю... – це не тільки можна, а треба, треба вчити кохання. Як це не дивно звучить, а є така наука... Дівчат необхідно вчити великій повазі до себе, до своєї гордості. Дівчину треба вчити, щоб вона навіть приємних їй молодих людей зустрічала з деяким перцем. І дівчатам, і хлопцям необхідно розповідати про відповідальність за... кожен шматок почуття, тому що за все доводиться платити життям, до того ж треба розповідати не два-три рази, а виховувати кожен день... Ми, педагоги, не можемо зняти з себе відповідальності, ми зобов'язані виховувати майбутніх батьків, майбутніх матерів... у педагогів є все, щоб дати хороші поради юнацтву» [3, с. 358]. Як бачимо, А.С. Макаренко був не тільки великим педагогом, але й тонким психологом, який дбайливо й тактовно ставився до своїх вихованців, розумів їх і намагався допомогти їм зрозуміти самих себе. Блискуче проведений експеримент А.С. Макаренка в колонії ім. Горького й комуні ім. Ф.Е. Дзержинського – яскравий приклад того, що в очолюваних ним колективах не було серйозних захворювань та спалахів інфекційних хвороб серед вихованців. А.С. Макаренко розумів, що здоров'я дітей і підлітків залежить не тільки і не стільки від лікарів та медичних працівників – є ще неабиякі речі, як спосіб життя, харчування, соціально-психологічні умови в родині й суспільстві, епідеміологічна ситуація в регіоні. Він одним з перших серед педагогів обґрунтував важливість гігієнічного виховання дітей та підлітків у навчально-виховному процесі, яке передбачає, перш за все, санітарно-гігієнічні навички й уміння як невід'ємні вимоги, що забезпечують охорону здоров'я всього колективу.

Парадоксально, але умови життя населення, які непокоїли великого педагога, ніби перекукуються з тими соціальними негараздами, в які потрапили ми і наше молоде покоління сьогодні. Це і несприятливі соціально-побутові умови, низький матеріальний і культурний рівень населення, відсутність розуміння серед широких прошарків населення важливості гігієнічної культури як одного з повсюдно доступних і ефективних підходів у формуванні здоров'я; розповсюдження таких шкідливих для здоров'я звичок, як паління, вживання алкоголю, наркоманія тощо.

Великого значення А.С. Макаренко надав факторам, які перешкоджають їх розповсюдженню, і особливо фізичному вихованню шляхом організації різних спортивних секцій: велоспорту, волейбольній, гімнастичній, кінній, плавання; щорічним пішим і водним туристичним походам, оздоровчим літнім таборам і т. ін. Як бачимо, турбота про здоров'я учнів і усього педагогічного колективу в педагогічній діяльності А.С.Макаренка займала чільне місце. Педагог оцінював здоров'я молоді як важливу ідею загальнолюдських надбань особистості. І прикро, що ця сторона педагогічної істини А.С.Макаренка не знайшла розуміння й достатнього вивчення в його педагогічній спадщині. Макаренківські принципи, форми й методи гігієнічного виховання недостатньо освоєні в загальноосвітній школі, середніх спеціальних закладах, вузах. Педагог А.С. Макаренко був одним із перших у радянській школі, хто у своїх наукових працях, виступах, статтях, усних розповідях, літературно-педагогічних творах належним чином виявляв турботу про збереження і зміцнення здоров'я своїх вихованців, про підвищення їхнього культурного рівня в галузі особистої гігієни і культури здоров'я взагалі. Тому творче опанування педагогічної спадщини А.С. Макаренка у сучасних умовах нашого суспільства і стану виховання і освіти молоді особливо цінне і важливе.

Професійне довголіття майбутнього педагога багато в чому, обумовлюється усвідомленням ним своєї приналежності до єдиного шкільного колективу, прийняттям його цілей як особистісних. А.С. Макаренко наголошував на необхідності створення єдиного шкільного колективу учнів і педагогів. «Колектив – це соціальний живий організм, який тому і організм, що він має органи, що в ньому є повноваження, відповідальність, співвідношення частин, взаємозалежність, а якщо цього нічого немає, то нема і колективу, а є просто натовп або зборище. Колектив – це вільна група трудящих, об'єднаних єдиною метою, єдиною ідеєю, організована, яка має органи управління, дисципліни і відповідальності» [4, с. 223]. Теза «Через колектив, силами колективу й для колективу» стала основою у вченні Антона Семеновича про колектив і його виховання.

А.С. Макаренко дав блискучий приклад організації та виховання юнацького колективу, розробив теорію колективістичного виховання, визначив стадії розвитку колективу. Виховання та розвиток колективу він пов'язував з накопиченням традицій, положень, звичок, правил у житті колективу. З цими принципами він узгоджував закони життя і діяльності колективу: закон руху колективу (важливий елемент – система перспективних ліній: близька, середня і далека перспектива, основна увага була спрямована на виховання колективних перспектив); закон паралельної педагогічної дії (закон передбачає вплив на особистість через колектив, застосування у виховній силі громадської думки); закон наступності поколінь.

Оволодіння майбутніми педагогами цими знаннями дає їм змогу досягати поставлених цілей, більш ефективної взаємодії, взаєморозуміння з учнями, проводити власні ідеї; дозволяє здійснювати прогноз не тільки відносно розвитку колективу, але й власного розвитку і саморозвитку у цьому колективі. Професійне довголіття педагога – це його активне життя у шкільному колективі, творча професійно-педагогічна діяльність пролонгованого характеру.

А.С. Макаренко вказував на необхідність виховання у майбутніх педагогів таких особистісних професійно значущих якостей, як доброзичливість, впевненість у собі, душевна рівновага, педагогічна пильність, емоційна чутливість, почуття відповідальності, прагнення до адекватної самооцінки. Він вимагав, щоб у дитячому колективі була постійно бадьорість, не було похмурих облич, а була готовність до дії, мажорний, веселий, бадьорий настрій [2, с. 316].

Висновки. Прекрасний досвід і теоретичні узагальнення Антона Семеновича Макаренка про колектив, педагогічну майстерність, організацію гігієнічного (на сьогодні валеологічного) виховання є невичерпним джерелом ідей для дослідження проблеми професійного довголіття майбутнього педагога, і, в цілому, найважливішим вкладом у вітчизняну педагогіку.

Перспективним у подальших дослідженнях, на наш погляд, є вивчення напрямку роботи А.С. Макаренка, пов'язаного з підтриманням психічного і соматичного здоров'я педагогів і вихованців, з формуванням у них здорового способу життя, здорового духу усього шкільного колективу. Вивчення педагогічної спадщини видатного педагога ХХ століття дає підстави стверджувати, що його досвід, теоретичні положення, висновки потребують більш глибокого дослідження і використання у сучасній педагогіці, у науково-педагогічній діяльності викладачів вищої школи, вчителів, майбутніх педагогів з урахуванням сучасних соціальних умов розвитку суспільства і вимог до вищої школи.

Список використаних джерел

1. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посібник / І.А. Зязюн. – К.: МАУП, 2000. – 312 с.
2. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8т. / Ред. кол.: М.И.Кондаков и др. – М.: Педагогика, 1983. Т. 1. – с.
3. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8т. / Ред. кол.: М.И.Кондаков и др. – М.: Педагогика, 1983. Т. 4. – 399 с.
4. Мосіяшенко В.А. Історія педагогіки України в особах / В.А. Мосіяшенко. – Суми.: ТОВ «Університетська книга», 2005. – 226 с.

Стаття надійшла до редакції 02.02. 2013.

Г. Кривошеева

Донецкий национальный университет, Украина

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІОНАЛЬНОГО ДОЛГОЛІТТЯ БУДУЩИХ ПЕДАГОГІВ В КОНТЕКСТЕ ПЕДАГОГІЧЕСЬКОГО НАСЛЕДІЯ АНТОНА СЕМЕНОВИЧА МАКАРЕНКО

В статье рассматривается проблема профессионального долголетия будущих педагогов в контексте педагогического наследия Антона Семеновича Макаренко. Подчеркивается, что А.С. Макаренко рассматривал отдельные аспекты проблемы профессионального долголетия: педагогическое мастерство, составляющей которого является педагогическая техника, усовершенствование организации труда педагога, придавал большое значение здоровому образу жизни, гигиеническим мероприятиям, профилактике вредных привычек. Указывается, что педагогическое наследие Антона Семеновича является неисчерпаемым источником идей для решения проблемы профессионального долголетия будущих педагогов.

Ключевые слова: профессиональное долголетие, будущие педагоги, педагогическое мастерство, педагогическая техника, здоровье.

G. Krivosheyeva

Donetsk National University, Ukraine

PROBLEM OF PROFESSIONAL LONGEVITY OF WOULD-BE TEACHERS IN THE CONTEXT OF ANTON SEMENOVICH MAKARENKO'S PEDAGOGIC HERITAGE

The article deals with the problem of forming the foundations of professional longevity of would-be teachers in the context of Anton Semenovich Makarenko's pedagogic heritage. It is emphasized that A. S. Makarenko considered some aspects of teachers' professional longevity: teaching skills, with pedagogical technique being a part of it, improving teachers' work organization, attached great importance to a healthy lifestyle, hygiene measures, prevention of bad habits. It is indicated that Makarenko's pedagogic heritage is an inexhaustible source of ideas for solving the problem of professional longevity of would-be teachers.

Keywords: *professional longevity, would-be teachers, teaching skills, educational technology, health.*